

УДК 372.893:930.85

Подано до редакції: 09.02.2026

Прийнято після рецензування: 22.03.2026

Затверджено до друку: 27.04.2026

Опубліковано: 29.04.2026

<https://doi.org/10.32405/2411-1309-2026-36-276-290>

***ІСТОРИЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ В ШКІЛЬНОМУ ПІДРУЧНИКУ
ІСТОРИЇ: КРИТЕРІЇ ВІДБОРУ ЗМІСТУ ТА КОНСТРУЮВАННЯ
СИСТЕМИ ЗАВДАНЬ***

Петро Мороз,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
докторант,

Інститут педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-6776-9186>

pmoroz@ukr.net

Ірина Мороз,

науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти,

Інститут педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-7076-1038>

imoroz1976@ukr.net

Анотація. У статті досліджено проблему репрезентації історії повсякденності в сучасних шкільних підручниках історії. Обґрунтовано, що підручник виступає ключовим засобом реалізації людиноцентричного підходу в історичній освіті, а повсякденність має бути представлена в ньому системно, як повноцінний змістовий компонент, що забезпечує «олюднення» історичного знання та інтеграцію минулого з власним досвідом учнів.

На основі аналізу вітчизняних і зарубіжних досліджень, а також узагальнення практики підручникотворення визначено критерії відбору змісту матеріалу з історії повсякденності для підручника, зокрема: охоплення основних сфер повсякденного життя, урахування комплексу чинників, що його зумовлюють, забезпечення репрезентації різних соціальних груп, добір автентичних джерел різного типу та встановлення зв'язку повсякденності з макро історичними процесами. Окремо визначено критерії добору автентичних джерел різного типу для репрезентації повсякденності.

Обґрунтовано принципи побудови системи навчальних завдань, що забезпечують організацію пізнавальної діяльності учнів, зокрема: типологічне різноманіття, поступове ускладнення, орієнтацію на цифрове освітнє середовище, дослідницький і ціннісно-смысловий характер навчання. Проаналізовано зарубіжний досвід представлення повсякденності в підручниках та визначено можливості його адаптації в українському підручникотворенні.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні системи критеріїв відбору змісту та принципів побудови апарату завдань як цілісного дидактичного механізму реалізації потенціалу історії повсякденності. Встановлено, що системне включення відповідного матеріалу сприяє формуванню в учнів цілісного уявлення про минуле, розвитку критичного мислення та здатності інтерпретувати історичні явища через призму людського досвіду.

Ключові слова: історія повсякденності; підручник історії; відбір змісту; система завдань; людиноцентричний підхід; дослідницький підхід; пізнавальна діяльність учнів.

Постановка проблеми. Шкільний підручник з історії є одним із ключових засобів формування в учнів уявлень про минуле. Водночас аналіз чинних підручників засвідчує домінування традиційного підходу у поданні історичного матеріалу, за якого основна увага зосереджується на державно-політичних подіях, діяльності видатних осіб і соціально-економічних процесах в узагальненому вигляді. За таких умов повсякденне життя пересічної людини – її побут, звичаї, трудові практики, дозвілля та родинні стосунки – залишається недостатньо представленим у змісті підручника або виконує допоміжну ілюстративну функцію.

Звернення до історії повсякденності відкриває можливості для осмислення минулого через досвід конкретної людини, сприяє персоніфікації історичного знання та формуванню в учнів особистісного ставлення до нього. Як зазначає Олександр Удод, включення повсякденності до змісту шкільної освіти дає змогу подолати етатистські орієнтації в історичному пізнанні та змістити акценти з інституцій на людину (Удод, 2010). Водночас реалізація цього потенціалу значною мірою залежить від того, наскільки системно й методично обґрунтована повсякденність інтегрована в зміст підручника.

Отже, наявна суперечність між значним освітнім потенціалом історії повсякденності й недостатньою розробленістю підходів до її цілісного представлення в шкільних підручниках. Це зумовлює необхідність як визначення критеріїв відбору змісту матеріалу з історії повсякденності, так і обґрунтування підходів до формування системи завдань, що забезпечують активну пізнавальну діяльність учнів.

У цьому контексті постають такі науково-практичні питання: які аспекти повсякденності доцільно включати до змісту підручника і за якими критеріями їх добирати? які джерела є найбільш репрезентативними для відтворення повсякденного життя? яким має бути апарат завдань, що забезпечує осмислене й діяльнісне засвоєння відповідного матеріалу? Відповіді на ці питання становлять предмет нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Проблематика історії повсякденності в контексті шкільної освіти перебуває в полі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, проте розглядається ними в різних наукових і дидактичних площинах.

У сучасній історіографії історія повсякденності утвердилася як самостійний напрям досліджень, орієнтований на вивчення життєвого досвіду людини, її щоденних практик, уявлень і соціальних взаємодій. Витоки цього підходу пов'язують із традиціями школи «Анналів», представники якої обґрунтували необхідність дослідження історії через призму повсякденного життя людини, її матеріального та духовного світу (Лисенко, 2010, с. 11). Надалі цей напрям отримав розвиток у європейській та американській історіографії, зокрема в межах історичної антропології та соціальної історії.

В українській історичній науці сформовано значний масив досліджень, присвячених різним аспектам повсякденного життя, що дає підстави розглядати повсякденність як важливий об'єкт пізнання суспільних процесів. У працях О. Удода, О. Коляструк, О. Лисенка, І. Пятницькової та інших учених обґрунтовано багатовимірний характер повсякденності, її зв'язок із соціальними, культурними та ментальними структурами суспільства, а також її значення для розуміння історичного розвитку. Підкреслюється, що повсякденність охоплює не лише матеріальні умови життя, а й систему цінностей, моделей поведінки та способів осмислення дійсності (Головко, 2007; Коляструк, 2008; Лисенко, 2010; Пятницькова, 2017; Удод, 2006; Шауренко, 2017).

Методичні аспекти включення історії повсякденності до змісту шкільної історичної освіти розглянуто в працях українських дослідників, у яких обґрунтовано необхідність переорієнтації змісту навчання на людинознавчий вимір історії, розширення джерельної бази та використання активних і дослідницьких методів навчання (Малієнко, 2005; Мороз П. & Мороз І., 2023; Пометун та ін., 2022). Зокрема, у дослідженні А. Федчиняка визначено принципи організації вивчення історії повсякденності та вимоги до добору відповідного навчального матеріалу (Федчиняк, 2011).

У попередніх дослідженнях авторів розглянуто питання інтегрування історії повсякденності в шкільний курс історії на засадах дослідницького підходу, а також запропоновано класифікацію відповідних навчальних завдань (Мороз П. & Мороз І., 2023, 2024). Водночас питання критеріїв відбору змісту та побудови системи завдань у підручнику як цілісній дидактичній системі не було предметом спеціального аналізу.

Зарубіжна наукова думка пропонує важливі методологічні орієнтири для осмислення ролі історії повсякденності в освіті. Зокрема, монографія Лори Картер «Histories of Everyday Life: The Making of Popular Social History in Britain, 1918–1979» (Carter, 2020) переконливо демонструє, що популярна соціальна історія, орієнтована на повсякденний досвід, є природним містком між академічною історичною наукою та шкільною освітою. На матеріалі британської інтелектуальної культури дослідниця показує, як через аналіз умов та особливостей

праці, сімейного побуту, практик споживання та шкільного середовища минуле набуває зрозумілості й особистісної значущості для учнів.

Важливими для розуміння дидактичного потенціалу повсякденності є праця, присвячена місцю історії повсякденності (Alltagsgeschichte) в історико-політичній дидактиці (Lange, 2002). Ключова теза автора полягає в тому, що історія повсякденності не обмежується роллю ілюстративного доповнення до макроісторичних процесів, а є самостійним способом організації пізнавальної діяльності учнів, своєрідною точкою входу до розуміння складних суспільних явищ. Подібну позицію обстоює Девід Крю, який трактує історію повсякденності (Alltagsgeschichte) як форму соціальної історії «знизу», що змінює фокус історичного пізнання: у центрі уваги опиняються не інституції чи політичні лідери, а конкретні люди з їхніми повсякденними практиками та стратегіями виживання (Crew, 1989).

Сучасні зарубіжні дослідження акцентують також на значенні повсякденності для формування особистісного ставлення до історії. Зокрема, у статті Тіма Буна «A history of ourselves?» (2025) підкреслюється зв'язок між повсякденністю, ідентичністю та саморефлексією учнів: підручник, що апелює до повсякденного досвіду минулих епох, виконує не лише інформаційну, а й інтерпретаційну та виховну функції, виступаючи посередником між історичним минулим і особистим досвідом школяра. А. Кітсон і Пауер (Power & Kitson, 2024), своєю чергою, наголошують, що шкільна історія покликана допомагати учням орієнтуватися у світі, і саме повсякденність є тим виміром, який найбільш природно поєднує навчальний матеріал із досвідом дитини, її сім'ї та громади.

Таким чином, аналіз вітчизняних і зарубіжних досліджень засвідчує, що, попри визнання значущості історії повсякденності для шкільної освіти, питання її системного й методично обґрунтованого представлення в підручнику залишається недостатньо розробленим. Зокрема потребують уточнення критерії відбору змісту матеріалу з історії повсякденності та підходи до формування системи навчальних завдань, що і становить предмет цього дослідження.

Мета статті – обґрунтувати критерії відбору змісту матеріалу з історії повсякденності для шкільного підручника історії та визначити підходи до формування системи відповідних навчальних завдань.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано комплекс взаємопов'язаних теоретичних методів дослідження. Зокрема, застосовано аналіз і синтез наукової літератури з проблем історії повсякденності, історичної освіти та підручникотворення для визначення теоретико-методологічних засад дослідження. Метод узагальнення використано для систематизації наукових підходів до розуміння сутності повсякденності та її освітнього потенціалу.

З метою виявлення особливостей представлення історії повсякденності в шкільних підручниках застосовано елементи контент-аналізу, що передбачає аналіз текстового, візуального та методичного компонентів підручника (навчального тексту, ілюстрацій, запитань і завдань). Порівняльний аналіз дав змогу зіставити вітчизняний і зарубіжний досвід представлення повсякденності в навчальній літературі.

Для обґрунтування критеріїв відбору змісту й визначення підходів до формування системи завдань використано методи теоретичного моделювання та систематизації, що дало змогу виокремити основні дидактичні орієнтири та узагальнити їх у вигляді цілісної методичної системи.

Результати та обговорення. У контексті цього дослідження підручник доцільно розглядати як специфічний простір представлення історії повсякденності. Він є складним дидактичним утворенням, що поєднує функції носія змісту, організатора навчальної діяльності й засобу формування ціннісних орієнтацій учнів. З огляду на це включення повсякденності до його змісту не може бути довільним чи епізодичним, а потребує системного методичного обґрунтування.

Як слушно зауважує Ольга Коляструк, традиційний підручник зосереджується на «великій» події, залишаючи поза увагою буденні аспекти життя та суб'єктивний досвід людини, тоді як саме у проявах повсякденності відображаються сукупність суспільних відносин певної епохи (Коляструк, 2008). Це дає підстави стверджувати, що повсякденність у підручнику не є допоміжним елементом, а виступає повноцінним змістовим компонентом, який забезпечує репрезентацію минулого в його антропологічному вимірі.

Аналіз змісту сучасних підручників дає змогу виокремити кілька ключових принципів внесення повсякденності до їх структури:

1) принцип системності: матеріал про повсякденність має бути інтегрований у кожен тематичну одиницю курсу, а не локалізований в окремих тематичних блоках;

2) принцип комплексності: повсякденність має відобразитися одночасно на змістовому рівні, рівні пізнавальної діяльності учнів (через систему завдань) та на ціннісно-смісловому рівні;

3) принцип автентичності: ключову роль у відображенні повсякденності мають відігравати джерела різних типів, а не лише авторський виклад.

На основі проведеного аналізу визначено такі критерії відбору змісту матеріалу з історії повсякденності для шкільного підручника.

Перший критерій – охоплення ключових сфер повсякденного життя. Дослідники виокремлюють кілька взаємопов'язаних сфер повсякденного людського існування: 1) трудову (праця, навчання, професійна діяльність); 2) дозвілєво-відпочинкову (читання, театр, кіно, ігри, свята, мандрівки); 3) репродуктивно-забезпечувальну (харчування, одяг, мода, житло, охорона здоров'я, торгівля); 4) приватно-родинну (сім'я, шлюб, виховання дітей, домашнє життя); 5) комунікативно-громадську (дружба, громадські об'єднання, засоби зв'язку) (Коляструк, 2009). Встановлено, що підручник має забезпечувати збалансоване висвітлення всіх зазначених сфер, не зводячи повсякденність лише до матеріально-побутового аспекту.

Другий критерій – урахування чинників, що зумовлюють повсякденне життя. Повсякденність у різні історичні періоди визначається комплексом взаємопов'язаних чинників: економічних (рівень добробуту, доступність товарів), національно-культурних (звичаї, традиції, мовне середовище, релігійні практики), технологічних (знаряддя праці, засоби пересування та зв'язку), політичних (характер державного устрою, правові норми), географічних (клімат,

ландшафт, природні ресурси), соціальних (статус, рівень освіти, майнове становище), гендерних і вікових. Аналіз навчальної та методичної літератури показує, що відображення взаємодії цих чинників у підручнику дає змогу сформулювати уявлення про повсякденність як багатовимірне явище.

Третій критерій – репрезентація різних соціальних груп. Автентична картина повсякденного життя може бути відтворена за умови висвітлення досвіду різних соціальних верств, а не лише привілейованих груп. Це передбачає включення матеріалів про повсякдення селян і міського населення, чоловіків і жінок, дорослих і дітей, представників різних етнічних і релігійних спільнот. Такий підхід відповідає концепції «демократизації» змісту шкільної історії, яку обстоює сучасна зарубіжна дидактика (Carter, 2020).

Четвертий критерій – пізнавальна доступність і вікова відповідність. Відбір матеріалу має враховувати вікові особливості учнів і рівень їхніх пізнавальних можливостей. Для учнів базової школи більш ефективним є конкретно-образний матеріал (описи предметів побуту, одягу, їжі, дитячих ігор), тоді як старшокласники здатні до аналізу складніших соціокультурних явищ і трансформацій повсякденного укладу. Встановлено, що опора на теми, близькі до особистого досвіду учнів, виконує важливу мотиваційну функцію.

П'ятий критерій – зв'язок повсякденності з макроісторичними процесами. Повсякденність у підручнику не повинна існувати ізольовано від «великої» історії. Ефективне її висвітлення передбачає розкриття впливу масштабних історичних подій – воєн, революцій, соціально-економічних трансформацій – на повсякденне життя людей, їхній побут, соціальні зв'язки та систему цінностей. У такому контексті повсякденність виступає важливим інструментом осмислення історичних процесів.

Специфіка вивчення історії повсякденності зумовлює необхідність чіткого визначення критеріїв відбору джерельної бази підручника для її репрезентації. Офіційні писемні документи, на яких традиційно ґрунтується зміст шкільного підручника, є недостатніми для реконструкції буденного людського досвіду. Це пов'язано з тим, що такі джерела фіксують переважно формалізовані аспекти суспільного життя, залишаючи поза увагою його повсякденний вимір. Відповідно, підручник, орієнтований на повноцінне відображення повсякденності, має спиратися на різноманітну й розширену джерельну базу.

Установлено, що джерела особистісного походження – мемуари, щоденники, листи, спогади, автобіографічні нариси – забезпечують можливість реконструкції повсякденності «зсередини», через суб'єктивний досвід людини відповідної епохи. Як зазначає Сара Ліч, використання оригінальних локальних джерел (шкільних документів, фотографій, предметів матеріальної культури) надає навчання конкретності та особистісної значущості (Leach, 2016). У контексті підручника це означає, що додавання фрагментів особових джерел до його текстового апарату сприяє залученню учнів до осмислення «живої» повсякденності минулого.

Аналіз навчальної та методичної літератури також засвідчує високу дидактичну ефективність візуальних джерел – фотографій, малюнків, карикатур,

рекламних оголошень, поштівок, плакатів, книжкових мініатюр, зображень предметів побуту. Їх використання є продуктивним за умови, що ілюстративний матеріал виконує не декоративну, а пізнавальну функцію: кожне зображення має містити інформацію про повсякденне життя, яка доповнює, а не дублює авторський текст. Важливу роль мають також підписи та запитання, що спрямовують учнів на аналітичне «читання» візуальних джерел.

Матеріальні об'єкти (артефакти) – знаряддя праці, предмети одягу, посуд, меблі, монети тощо – є важливими носіями інформації про повсякденність. У підручнику вони можуть бути подані у вигляді ілюстрацій музейних експонатів із відповідними поясненнями. Водночас використання цифрових ресурсів (онлайн-колекцій музеїв, 3D-реконструкцій, інтерактивних архівів, відеоматеріалів) істотно розширює можливості підручника, зокрема через застосування QR-кодів або активних покликань, що стимулюють самостійний пошук інформації.

Окрему групу становлять усні джерела – інтерв'ю, спогади очевидців, матеріали усної історії, – які є особливо цінними для вивчення повсякденності новітнього часу. Їх включення до підручника або використання через посилання на відповідні архіви сприяє залученню учнів до осмислення «живої» історичної пам'яті.

Узагальнення результатів аналізу навчальної та наукової літератури дає підстави визначити основні вимоги до добору джерел для підручника: автентичність (орієнтація на оригінальні джерела), репрезентативність (відображення типових проявів повсякденності), доступність (зрозумілість матеріалу або наявність необхідних коментарів) та пізнавальна продуктивність (можливість використання джерела для виконання дослідницьких завдань).

Отже, визначення критеріїв відбору змісту та джерельної бази зумовлює необхідність окреслення принципів формування системи завдань, завдяки чому повсякденність реалізується в підручнику на діяльнісному рівні.

Першим із них є принцип типологічного різноманіття. Система завдань має охоплювати різні типи навчально-пізнавальної діяльності, спрямовані на опрацювання різних аспектів повсякденності та залучення різних пізнавальних операцій. На основі попередніх досліджень (Мороз П. & Мороз І., 2024) доцільно виокремити такі типи завдань:

1) завдання на реконструкцію та опис повсякденного життя, що передбачають відтворення цілісної картини побуту, праці та дозвілля людей певної епохи й потребують синтезу інформації з різних джерел;

2) завдання на аналіз джерел різних типів, які орієнтовані на критичне «читання» текстових, візуальних і матеріальних джерел, виявлення в них відомостей про повсякденність і зіставлення різних джерел;

3) завдання на персоніфікацію та драматизацію, що передбачають моделювання ситуацій від імені людини минулого (діалоги, монологи, комікси, мінітексти), сприяють розвитку історичної емпатії;

4) завдання на порівняння, спрямовані на зіставлення повсякденного укладу різних епох, країн і соціальних груп, що стимулює аналітичне мислення;

5) проектні завдання, які передбачають тривалу самостійну діяльність із поданням результатів у вигляді презентацій, звітів, фоторозповідей або мінівидань.

Важливим є також принцип поступового ускладнення, який забезпечує послідовний перехід від репродуктивного рівня (відтворення, опис) шляхом аналітичного (аналіз, порівняння, інтерпретація) до творчо-дослідницького (синтез, оцінювання, формулювання власних висновків). Таке структурування дає змогу врахувати різний рівень підготовки учнів і забезпечити розвиток їхніх пізнавальних компетентностей.

Наступним є принцип орієнтації на цифрове середовище навчання. Сучасні учні функціонують у просторі візуальної та інтерактивної інформації, тому система завдань має передбачати використання відповідних ресурсів: візуальних матеріалів (фотографій, схем, відеофрагментів), цифрових інструментів (3D-реконструкцій, інтерактивних карт, онлайн-архівів), а також форм організації роботи, що стимулюють комунікацію та співпрацю.

Принцип дослідницької спрямованості передбачає спрямування завдань на самостійний пошук знань, формулювання гіпотез і перевірку припущень. Встановлено, що вивчення повсякденності особливо ефективно реалізується в межах дослідницького підходу, оскільки потребує роботи з різнотипними джерелами, їх інтерпретації та зіставлення (Мороз П. & Мороз І., 2023). Такі завдання сприяють формуванню універсальних пізнавальних умінь.

Завершальним є принцип ціннісно-сислової спрямованості, відповідно до якого завдання мають не лише формувати знання, а й сприяти розвитку емпатії, поваги до людської гідності та усвідомленню культурного різноманіття. Осмислення повсякденності минулого дає змогу учням краще зрозуміти власний досвід і відчути свою причетність до історичного процесу. У цьому контексті Тім Бун визначає такий підхід як «history of ourselves» – спосіб пізнання себе через минуле (Boon, 2025).

У контексті дослідження важливим є врахування зарубіжного досвіду відображення повсякденності в підручниках, що дає змогу окреслити перспективи його використання в українському підручникотворенні. Зарубіжна дидактична традиція – передусім британська та німецька – накопичила значний досвід інтеграції повсякденності до шкільних курсів історії, який може слугувати методичним орієнтиром.

Британська традиція, представлена дослідженнями Лори Картер (Carter, 2020), акцентує ідею «наближення» минулого до учня через аналіз повсякденного досвіду родини, праці, школи, споживання. У межах цього підходу підручники активно використовують «живі голоси» – автентичні фрагменти щоденників, листів, газетних повідомлень – і організують навчання як дослідження різноманітності та суперечливості повсякденного досвіду, а не як засвоєння єдиної інтерпретації минулого.

Німецька традиція історії повсякденності (Alltagsgeschichte), представлена в працях Дірка Ланге та проаналізована Девідом Крю (Crew, 1989; Lange, 2002), розглядає повсякденне життя як центральний елемент не лише змісту, а й

методології навчання. Її особливість полягає в тому, що повсякденність є «точкою входу» до розуміння складних соціальних і політичних процесів: пізнання вибудовується від конкретного й близького досвіду (побут, дозвілля, родинні стосунки) до узагальнених структур і явищ (суспільні системи, ідеології, глобальні трансформації). Такий підхід, орієнтований на рух від індивідуального до загального, є методично ефективним, особливо в роботі з підлітковою аудиторією.

Дослідження Сари Ліч (Leach, 2016) демонструють продуктивність використання локального виміру в навчанні завдяки оригінальним джерелам. У випадках, коли учні досліджують конкретні об'єкти – власну школу, рідне місто, сімейні фотографії, – вони здобувають досвід самостійного історичного пізнання. Підручник може підтримувати цей підхід, пропонуючи завдання, що орієнтують учнів на проведення власних мікродосліджень (опитування членів родини, аналіз сімейних архівів, роботу з матеріалами місцевих музеїв).

Для українського підручникотворення зазначені підходи є актуальними з кількох причин. По-перше, вони узгоджуються із засадами Нової української школи, орієнтованої на компетентнісний підхід, розвиток критичного мислення та учнівську суб'єктність. По-друге, в Україні вже апробовано відповідні освітні практики, зокрема проєкти Асоціації викладачів історії «Нова доба» (наприклад, «Повсякденне життя моєї сім'ї на тлі історичної епохи», «Історія міграцій», «Історія епохи очима людини» та ін.), що засвідчили їхню педагогічну ефективність. По-третє, аналіз зарубіжних досліджень свідчить про зростання ролі локальної та сімейної мікроісторії в шкільній освіті, що відповідає сучасним суспільним запитам, зокрема в умовах осмислення досвіду воєнного повсякдення та збереження культурної пам'яті.

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок в обраному напрямі. Узагальнення результатів аналізу наукових джерел і власного дослідницького досвіду дає підстави сформулювати такі висновки.

Підручник з історії виступає ключовим дидактичним інструментом реалізації людиноцентричного підходу в шкільній освіті. Встановлено, що системне й методично обґрунтоване представлення в ньому повсякденності є необхідною умовою формування в учнів цілісного та багатовимірного розуміння історичного процесу.

Обґрунтовано, що критерії відбору змісту матеріалу з історії повсякденності для підручника передбачають: охоплення ключових сфер повсякденного життя (трудова, дозвіллева, репродуктивно-забезпечувальна, приватно-родинна, комунікативно-громадська); урахування комплексу чинників, що визначають повсякденність різних епох (економічних, технологічних, соціальних, гендерних тощо); репрезентацію різних соціальних груп; забезпечення вікової та пізнавальної доступності матеріалу; встановлення органічного зв'язку між повсякденністю та макроісторичними процесами.

Визначено, що джерельна база підручника для вивчення повсякденності має бути різноманітною та включати джерела особового походження, візуальні, матеріальні й усні свідчення, а також цифрові ресурси. Доведено, що провідними

критеріями добору джерел є їх автентичність, репрезентативність, доступність і пізнавальна продуктивність.

Встановлено, що система завдань із повсякденності має будуватися на принципах типологічного різноманіття (реконструкція, аналіз джерел, персоніфікація, порівняння, проєктна діяльність), поступового ускладнення, орієнтації на цифрове середовище навчання, дослідницької та ціннісно-сислової спрямованості.

З'ясовано, що зарубіжний досвід – зокрема британська традиція «наближення» минулого через повсякденний досвід і німецька традиція історії повсякденності (Alltagsgeschichte) як «точки входу» до складних суспільних процесів – становить важливий методичний орієнтир для українського підручникотворення. Його адаптація з урахуванням вітчизняних методичних напрацювань і вимог Нової української школи здатна підвищити якість відображення повсякденності в підручниках.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані з розробленням конкретних методичних рекомендацій для авторів підручників щодо висвітлення повсякденності в інтегрованих курсах, а також із порівняльним аналізом висвітлення повсякденності в чинних українських підручниках різних авторських колективів.

Використані джерела

- Головко, О. (2007). «Риба та м'ясо» історії повсякденності: теоретичні засади напрому. У *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвідомчий збірник наукових праць* (с. 87–101). НАН України.
- Коляструк, О. (2008). *Історія повсякденності як об'єкт історичного дослідження: історіографічний і методологічний аспекти*. Курсор.
- Коляструк, О. (2009а). Теоретико-методологічні аспекти вивчення повсякденного життя. У *Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.)* (Ч. 1, с. 45–56). Інститут історії України НАН України.
- Коляструк, О. (2009b). Поняття повсякденності в сучасній науковій гуманітаристиці. *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*, (15), 46–56. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uxxs_2009_15\(1\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uxxs_2009_15(1)_6)
- Коляструк, О. (2009c). Предмет історії повсякденності: проблема постановки й окресленості в сучасній гуманітаристиці. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*, (15), 170–173. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_ist_2009_15_37
- Лисенко, О. (2010а). Повсякденна історія війни: методологічні нотатки. *Сторінки воєнної історії України: збірник наукових статей*, (13), 8–22.
- Лисенко, О. (2010b). Повсякденна історія війни: методологічні нотатки. У *Історія повсякденності: теорія та практика: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, 14–15 травня 2010 р.* (с. 11–19). [б. в.]
- Малієнко, Ю. Б. (2005). Проблеми вивчення повсякденності на уроках історії середніх віків. *Історія в середніх і вищих навчальних закладах України*, (1), 44–48.

- Мороз, П., & Мороз, І. (2018). *Дослідницька діяльність учнів у процесі навчання всесвітньої історії в основній школі: методичний посібник*. ТОВ «КОНВІ ПРІНТ». <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712554>
- Мороз, П., Мороз, І., & Власов, В. (2021). *Історія України в джерелах*. ТОВ «КОНВІ ПРІНТ». <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729083>
- Мороз, П. В., & Мороз, І. В. (2023). Інтегрування історії повсякденності у шкільний курс історії: дослідницький аспект. *Проблеми сучасного підручника*, (30), 86–101. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736193>
- Мороз, П. В., & Мороз, І. В. (2024). Дослідницький підхід до вивчення історії повсякденності (на прикладі курсу «Всесвітня історія, 7 клас»). *Проблеми сучасного підручника*, (33), 162–174. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744524>
- Пометун, О., Ремех, Т., & Малієнко, Ю. (2022). Навчання п'ятикласників інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство». У *Загальна середня освіта України в умовах воєнного стану та відбудови: методичні рекомендації* (с. 215–232). Видавничий дім «Освіта». <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738117/>
- Пятницькова, І. В. (2017). Вивчення історії повсякденності в сучасній українській історіографії. У *Матеріали наукової конференції за підсумками науково-дослідної роботи за 2015–2016 рр., 15–18 травня 2017 р.* (Т. 1, с. 78–80). Донецький національний університет імені Василя Стуса.
- Удод, О. А. (2006). Повсякденне життя киян в умовах окупації (вересень 1941 – листопад 1943): питання методології та історіографії. У *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвідомчий збірник наукових праць* (Вип. 15, с. 384–391). Інститут історії України НАН України.
- Удод, О. А. (2010а). Історія повсякденності: питання методології та історіографії. У *Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.)* (Кн. 1, Ч. 1–2, с. 17–39). Інститут історії України НАН України.
- Удод, О. А. (2010b). Історія повсякденності як провідний напрям української історіографії. *Краєзнавство*, (3), 6–9.
- Федчиняк, А. О. (2011). *Методичні засади вивчення історії повсякденності в 8–9 класах загальноосвітніх шкіл* [Неопублікована дисертація кандидата педагогічних наук]. Інститут педагогіки НАПН України.
- Шауренко, А. В. (2017). Історія повсякденності: від європейського досвіду до вітчизняних практик. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, (49), 199–202.
- Boon, T. (2025). A history of ourselves? *Science Museum Group Journal*. <https://doi.org/10.15180/232011>
- Carter, L. (2020). *Histories of everyday life: The making of popular social history in Britain, 1918–1979*. Oxford University Press. <https://global.oup.com/academic/product/histories-of-everyday-life-9780198868330>
- Crew, D. F. (1989). Alltagsgeschichte: A new social history "from below"? *Central European History*, 22(3–4), 394–407. <https://doi.org/10.1017/S0008938900020550>

- Fourton, C. (2022). [Review of the book *Histories of everyday life: The making of popular social history in Britain, 1918–1979*, by L. Carter]. *Revue Française de Civilisation Britannique*, 27(3). <https://doi.org/10.4000/rfcb.10101>
- Lange, D. (2002). *Die Alltagsgeschichte in der historisch-politischen Didaktik: Zur politischen Relevanz alltagsorientierten Lernens*. Freie Universität Berlin. <http://dx.doi.org/10.17169/refubium-7769>
- Leach, S. (2016). *Teaching about my school in the past using original sources*. The Historical Association. <https://www.history.org.uk/files/download/17537/1464963284>
- Power, A., & Kitson, A. (2024). The role of school history in helping young people to navigate their future at a time of climate crisis. *History Education Research Journal*, 21(1), Article 08. <https://doi.org/10.14324/HERJ.21.1.08>

References

- Boon, T. (2025). A history of ourselves? *Science Museum Group Journal*. <https://doi.org/10.15180/232011> (in English).
- Carter, L. (2020). *Histories of everyday life: The making of popular social history in Britain, 1918–1979*. Oxford University Press. <https://global.oup.com/academic/product/histories-of-everyday-life-9780198868330> (in English).
- Crew, D. F. (1989). Alltagsgeschichte: A new social history "from below"? *Central European History*, 22(3–4), 394–407. <https://doi.org/10.1017/S0008938900020550> (in English).
- Fedchyniak, A. O. (2011). *Metodychni zasady vyvchennia istorii povsiakdennosti v 8–9 klasakh zahalnoosvitnikh shkil* [Neopublikovana dysertatsiia kandydata pedahohichnykh nauk]. Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy (in Ukrainian).
- Fourton, C. (2022). [Review of the book *Histories of everyday life: The making of popular social history in Britain, 1918–1979*, by L. Carter]. *Revue Française de Civilisation Britannique*, 27(3). <https://doi.org/10.4000/rfcb.10101> (in English).
- Holvko, O. (2007). «Ryba ta miaso» istorii povsiakdennosti: teoretychni zasady napriamu. In *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky: mizhvidomchyi zbirnyk naukovykh prats* (pp. 87–101). NAN Ukrainy (in Ukrainian).
- Koliastruk, O. (2008). *Istoriia povsiakdennosti yak ob'iekt istorychnoho doslidzhennia: istoriohrafichni i metodolohichni aspekty*. Kursor (in Ukrainian).
- Koliastruk, O. (2009a). Teoretyko-metodolohichni aspekty vyvchennia povsiakdennoho zhyttia. In *Narysy povsiakdennoho zhyttia radianskoi Ukrainy v dobu nepu (1921–1928 rr.)* (Ch. 1, pp. 45–56). Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy (in Ukrainian).
- Koliastruk, O. (2009b). Poniattia povsiakdennosti v suchasni naukovi humanitarystytsi. *Ukraina XX stolittia: kultura, ideolohiia, polityka*, (15), 46–56. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uxxs_2009_15\(1\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uxxs_2009_15(1)_6) (in Ukrainian).
- Koliastruk, O. (2009c). Predmet istorii povsiakdennosti: problema postanovky y okreslienosti v suchasni humanitarystytsi. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho*.

- Seriia: Istorii*, (15), 170–173. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_ist_2009_15_37 (in Ukrainian).
- Lange, D. (2002). *Die Alltagsgeschichte in der historisch-politischen Didaktik: Zur politischen Relevanz alltagsorientierten Lernens*. Freie Universität Berlin. <http://dx.doi.org/10.17169/refubium-7769> (in English).
- Leach, S. (2016). *Teaching about my school in the past using original sources*. The Historical Association. <https://www.history.org.uk/files/download/17537/1464963284> (in English).
- Lysenko, O. (2010a). Povsiakdenna istoriia viiny: metodolohichni notatky. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy: zbirnyk naukovykh statei*, (13), 8–22 (in Ukrainian).
- Lysenko, O. (2010b). Povsiakdenna istoriia viiny: metodolohichni notatky. In *Istoriiia povsiakdennosti: teoriia ta praktyka: materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii, 14–15 travnia 2010 r.* (pp. 11–19). b.v. (in Ukrainian).
- Maliienko, Yu. B. (2005). Problemy vyvchennia povsiakdennosti na urokakh istorii serednikh vikiv. *Istoriiia v serednikh i vyshchyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy*, (1), 44–48 (in Ukrainian).
- Moroz, P., & Moroz, I. (2018). *Doslidnytska diialnist uchniv u protsesi navchannia vsesvitnoi istorii v osnovnii shkoli: metodychnyi posibnyk*. TOV «KONVI PRINT». <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712554> (in Ukrainian).
- Moroz, P., Moroz, I., & Vlasov, V. (2021). *Istoriiia Ukrainy v dzherelakh*. TOV «KONVI PRINT». <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729083> (in Ukrainian).
- Moroz, P. V., & Moroz, I. V. (2023). Intehruvannia istorii povsiakdennosti u shkilnyi kurs istorii: doslidnytskyi aspekt. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, (30), 86–101. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736193> (in Ukrainian).
- Moroz, P. V., & Moroz, I. V. (2024). Doslidnytskyi pidkhid do vyvchennia istorii povsiakdennosti (na prykladi kursu «Vsesvitnia istoriia, 7 klas»). *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, (33), 162–174. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744524> (in Ukrainian).
- Pometun, O., Remekh, T., & Maliienko, Yu. (2022). Navchannia piatyklasnyky intehrovanoho kursu «Doslidzhuvemo istoriiu i suspilstvo». In *Zahalna serednia osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu ta vidbudovy: metodychni rekomendatsii* (pp. 215–232). Vydavnychiy dim «Osvita». <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738117/> (in Ukrainian).
- Piatnytskova, I. V. (2017). Vyvchennia istorii povsiakdennosti v suchasniï ukrainskii istoriohrafii. In *Materialy naukovoï konferentsii za pidsumkamy naukovodoslidnoi roboty za 2015–2016 rr., 15–18 travnia 2017 r.* (T. 1, pp. 78–80). Donetskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stusa (in Ukrainian).
- Power, A., & Kitson, A. (2024). The role of school history in helping young people to navigate their future at a time of climate crisis. *History Education Research Journal*, 21(1), Article 08. <https://doi.org/10.14324/HERJ.21.1.08> (in English).
- Shaurenko, A. V. (2017). Istoriiia povsiakdennosti: vid yevropeiskoho dosvidu do vitchyznianykh praktyk. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, (49), 199–202 (in Ukrainian).

- Udod, O. A. (2006). Povsiakdenne zhyttia kyian v umovakh okupatsii (veresen 1941 – lystopad 1943): pytannia metodolohii ta istoriohrafii. In *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky: mizhvidomchyi zbirnyk naukovykh prats* (Vyp. 15, pp. 384–391). Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy (in Ukrainian).
- Udod, O. A. (2010a). Istoriia povsiakdennosti: pytannia metodolohii ta istoriohrafii. In *Povoienna Ukraina: narysy sotsialnoi istorii (druha polovyna 1940-kh – seredyna 1950-kh rr.)* (Kn. 1, Ch. 1–2, pp. 17–39). Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy (in Ukrainian).
- Udod, O. A. (2010b). Istoriia povsiakdennosti yak providnyi napriam ukrainskoi istoriohrafii. *Kraieznavstvo*, (3), 6–9 (in Ukrainian).

Petro Moroz, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Doctoral Candidate at the Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

Iryna Moroz, Researcher at the Department of Social Studies of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

***THE HISTORY OF EVERYDAY LIFE IN SCHOOL HISTORY
TEXTBOOKS: CRITERIA FOR CONTENT SELECTION AND THE
DESIGN OF LEARNING TASKS***

Abstract. The article examines the problem of representing the history of everyday life in modern school history textbooks. It substantiates that the textbook serves as a key tool for implementing a human-centered approach in history education, and that everyday life should be presented systematically as a full-fledged content component that ensures the “humanization” of historical knowledge and the integration of the past with students’ personal experience.

Based on the analysis of Ukrainian and international research, as well as the generalization of textbook development practices, the study identifies criteria for selecting content on the history of everyday life for textbooks. These include: coverage of the main spheres of everyday life; consideration of the complex factors shaping it; representation of diverse social groups; selection of authentic sources of various types; and establishing connections between everyday life and macro-historical processes. In addition, specific criteria for selecting authentic sources of different types for representing everyday life are defined.

The principles of constructing a system of learning tasks that ensure the organization of students’ cognitive activity are substantiated. These include: typological diversity, gradual increase in complexity, orientation toward the digital learning environment, and the research-based and value-oriented nature of learning. The article also analyzes international

experience in representing everyday life in textbooks and identifies possibilities for its adaptation in Ukrainian textbook development.

The scientific novelty of the study lies in substantiating a system of criteria for content selection and principles for constructing a system of tasks as an integrated didactic mechanism for realizing the educational potential of the history of everyday life. It is established that the systematic inclusion of such materials contributes to the formation of a holistic understanding of the past, the development of critical thinking, and students' ability to interpret historical phenomena through the lens of human experience.

Keywords: history of everyday life; history textbook; content selection; system of tasks; human-centered approach; research-based approach; students' cognitive activity.